

АННА ПАРАНЮК

t.anna.paranyuk@gmail.com

аспірантка кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті проаналізовано вітчизняний досвід створення критеріальної бази, що стосується сформованості соціальної компетентності різних суб'єктів освітнього процесу. Враховуючи специфіку соціальної компетентності як складного особистісного утворення, вітчизняні дослідники в більшості виокремлюють ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний критерії. Складні ієрархізовані критеріальні системи містять критерії та їх підструктури. У статті зазначається доцільність виокремлення таких показників, як коригування власних дій відповідно до поставленої мети та інтересів учасників взаємодії, вміння збагачення інтеріоризованого соціального досвіду на основі самовдосконалення; вміння налагоджувати зворотній зв'язок у спілкуванні засобами мовної та невербальної взаємодії; брати на себе відповідальність за прийняття певних рішень; уміння уникати конфліктних ситуацій та за потреби їх розв'язувати.

Акцентовано увагу на тому, що соціальна компетентність визначає високий рівень готовності і здатність старшокласників взаємопов'язано вирішувати проблеми саморозвитку і діалогічної взаємодії з соціумом, активну та відповідальну позицію щодо соціально значущої діяльності й вміння аналізу і вирішення проблемних соціальних ситуацій з урахуванням особистісних і соціальних наслідків. У статті пропонується визначати сформованість соціальної компетентності старшокласників за такими критеріями: ціннісно-орієнтаційний, інтелектуально-пошуковий, комунікативно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний.

Ключові слова: критерії, показники, соціальна компетентність, старшокласники.

ANNA PARANIUK

graduate student of the department of pedagogy, professional education and management of educational institutions
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozhkogo St., 32, Vinnytsia

CRITERIA AND INDICATORS OF THE FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF HIGH SCHOOL STUDENTS

The article analyzes the domestic experience of creating a criterion base related to the formation of social competence of various subjects of the educational process. Taking into account the specifics of social competence as a complex personal formation, domestic researchers mostly single out value-motivational, cognitive, activity, and personal criteria. Complex hierarchical criteria systems contain criteria and their substructures. The article notes the expediency of highlighting such indicators as adjusting one's own actions in accordance with the set goal and interests of interaction participants, the ability to enrich internalized social experience based on self-improvement; the ability to establish feedback in communication by means of linguistic and non-verbal interaction; take responsibility for making certain decisions; the ability to avoid conflict situations and, if necessary, resolve them.

Attention is focused on the fact that social competence determines a high level of readiness and the ability of high school students to solve the problems of self-development and dialogical interaction with society, an active and responsible position regarding socially significant activities, and the ability to analyze and solve problematic social situations, taking into account personal and social consequences. The article proposes to determine the formation of social competence of high school students according to the following criteria: value-orientational, intellectual-searching, communicative-active, personal-reflective.

Key words: criteria, indicators, social competence, high school students.

У динамічному ландшафті сучасної освіти набуття учнями ґрунтовних академічних знань, безсумнівно, має важливе значення. Однак не менш важливим аспектом, який часто лежить в основі навчальних успіхів та особистого розвитку учнів, є формування у них соціальної компетентності як інтегральної якості, що дозволяє ефективно орієнтуватися в соціальній взаємодії, налагоджувати конструктивні стосунки з оточенням.

Роки навчання в школі відіграють ключову роль у формуванні соціальної компетентності школярів, впливаючи не лише на їх безпосередню соціальну взаємодію, а й закладаючи основу для майбутньої успішної міжособистісної взаємодії. Оскільки наш світ стає все більш взаємопов'язаним, здатність співпрацювати, спілкуватися та співпереживати стала невід'ємною складовою успіху як в академічній, так і в професійній сферах.

Однією з передумов успішного педагогічного керівництва розвитком соціальної компетентності старшокласників є визначення критеріїв та показників її сформованості.

Метою статті є визначення на основі аналізу та систематизації педагогічних джерел критеріїв і показників розвитку соціальної компетентності, які можуть скласти діагностичну основу моніторингу становлення цієї комплексної якості у старшокласників.

Критерій - це мірило оцінки, ознака, необхідна та достатня, виходячи з якої виробляється оцінка, визначення чи класифікація чогось. Критерій завжди є мірою явища, за допомогою якої складається адекватна характеристика за істотними ознаками.

Показник є конкретним вимірником критерію, забезпечує доступність критерію для спостереження і виміру. Показники відображають окремі властивості та ознаки об'єкта, що пізнається, і слугують засобом накопичення кількісних або якісних даних для критеріального узагальнення. Головна характеристика показника – конкретність - дозволяє розглядати його як більш частковий по відношенню до критерію. З цього випливає, що один критерій може мати кілька показників. Критерій виявляється на підставі системи показників, тому характеризує кількісно-якісну визначеність явища, що вивчається у конкретному дослідженні.

Звернемося до досліджень вітчизняних науковців з метою ознайомлення з критеріальною базою визначення сформованості соціальної компетентності різних суб'єктів освітнього процесу.

Науковець І. Зарубінська акцентує увагу на тому, що дослідження соціальної компетентності переважно зосереджені на окремих складових цього феномену: розумових і навчальних діях, особливостях діяльності як активності особистості, якостях та характеристиках індивіда. Виходячи з розуміння соціальної компетентності як складного особистісного утворення, І. Зарубінська визначає такі критерії оцінювання рівня сформованості соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: особистісний, ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-технологічний та рефлексивний [11, с.12].

Складну ієрархізовану систему критеріїв та їх показників розробила І. Сидорук, пропонуючи її для визначення рівня сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників: мотиваційно-ціннісний критерій: 1) мотиваційна підструктура - сила та стійкість мотиваційних орієнтацій особистісного й соціо професійного становлення студента; сила та стійкість мотиваційних орієнтацій у соціально-професійній діяльності; сила й стійкість мотиваційних орієнтацій у міжособистісних стосунках, що становлять основу соціальної спрямованості студента, рівень соціально-професійної зрілості; 2) ціннісна підструктура - чіткість ієрархії соціально значущих, професійних цінностей; сила та стійкість просоціальних ціннісних орієнтацій; розвиненість ціннісно-смыслового розуміння студентами соціальної дійсності; ставлення до соціальних норм і цінностей, що конкретизуються в показниках. Когнітивно-діяльнісний критерій: 1) для когнітивної підструктури – глибина, повнота, міцність і структурованість соціальних знань; розвиненість, ступінь розуміння предметної сфери; розуміння змісту сфери діяльності; глибина, повнота, міцність знань щодо того, «як діяти», «як бути»; розвиненість системи інтелектуальних здібностей, пов'язаних з обробкою соціальної інформації, яка визначає рівень адекватності й успішності соціальної взаємодії, що конкретизуються в показниках; 2) для діяльнісної підструктури - якість сформованості соціально-професійних умінь, навичок (уміння та навички соціального функціонування, реалізації соціально-професійних функцій); якість, багатство рольового репертуару соціальної поведінки; багатство практичного соціального досвіду в розв'язанні складних соціально-професійних проблем; ступінь прояву соціальної активності, автономності, адаптивності, соціально-професійної мобільності, їх якість, що конкретизуються в показниках. Особистісно-рефлексивний критерій: 1) для особистісної підструктури - ступінь розвиненості соціально значущих якостей особистості (психічних та індивідуальних властивостей фахівця, що визначають соціальну компетентність майбутнього соціального працівника, внутрішніх потреб у ній); здатностей, що конкретизуються в показниках; 2) для рефлексивної підструктури - повнота, ступінь розвиненості спроможності до рефлексії власної соціо професійної діяльності й діяльності інших, що конкретизуються в показниках [15, с. 16].

Відповідно до завдань дослідження, науковець М. Докторович розробила критерії сформованості соціальної компетентності старшого підлітка: сформованість самовизначення (власного «Я»), ціннісні орієнтації, самостійність, соціальна активність, саморегуляція, інтелектуальна лабільність, синергічність. На основі визначеного змісту соціальної компетентності виокремлено низку параметрів цих критеріїв: внутрішня, зовнішня чи ситуативна мотивація, стійкі чи нестійкі інтереси та патерни поведінки, чітке усвідомлення соціальних норм, активна взаємодія з соціальними нормами чи намагання не брати участі в соціальному житті [8, с. 11].

Дослідник О. Московчук, вивчаючи прояви соціальної компетентності як комплексної якості студентів педагогічного університету, пропонує спиратися на критеріальну базу, що складається з ціннісного, пізнавально-інформаційного, особистісно-рефлексивного, комунікативно-діяльнісного критеріїв [14, с.7-8].

Визначення психолого-педагогічних чинників соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку зумовило виокремлення дослідником О. Шишовою таких критеріїв досліджуваного явища: «когнітивне знання про оточуючий світ, діяння в оточуючому просторі, емоційно-ціннісні прояви ставлення до інших, що розвиваються в дошкільному віці» [17, с.10].

Характеризуючи соціально-комунікативну компетенцію дітей старшого дошкільного віку, М. Айзенбарт виокремлює такі критерії і показники: «когнітивний із показниками: обізнаність із нормами соціальної поведінки, вміння розуміти емоційний стан інших дітей, розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування, обізнаність із іграми; емоційний із показниками: вміння контролювати свої емоції та настрої, володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій, емоційна спрямованість на однолітків у групі, здатність будувати безконфліктні взаємини; комунікативно-інтерактивний із показниками: вміння вести діалог із дорослими і ровесниками, отримувати необхідну інформацію під час діалогу, взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання із інтересами інших, вислуховувати співрозмовника, відстоювати власну думку» [1, с. 98].

Дослідник Н. Даценко пропонує визначати критерії соціальної компетентності особистості на індивідуальному та соціальному рівнях: 1) когнітивний критерій - знання про шляхи планування власного життєвого сценарію, дивергентне та творче мислення щодо побудови соціальної взаємодії, продуктивного вирішення конфліктів, співробітництва, здорового способу життя, поведінки у складних ситуаціях; 2) емоційно-мотиваційний критерій - розуміння емоційних проявів, бажань, очікувань Інших, відчуття нюансів соціальних ситуацій, вміння налаштуватись на спілкування, наявність соціальних мотивів; 3) особистісно-ціннісний критерій - наявність почуття власної гідності, відповідальності, принципності, шанування прав Інших, цінність «Іншого», толерантність, наявність не викривлених соціально-орієнтованих ціннісних орієнтацій; 4) комунікативно-поведінковий критерій - навички ефективної взаємодії з соціумом, вміння застосування стратегій спілкування залежно від ситуації, продуктивної співпраці з дорослими та однолітками, вміння діяти адекватно ситуації, вміння виконання соціальних ролей, застосування технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів та виходу з кризових ситуацій [7, с. 9].

Важливими показниками соціальної компетентності, що вже склалася, дослідник Д. Губарева вважає позитивне ставлення до людей, осіб з особливими потребами, представників інших народів; сформовані позитивні настанови на взаємодію та дружбу; мотиви освітньої діяльності, спілкування, участі в колективних формах діяльності; активність, відкритість, здатність до співчуття, толерантність як цінні якості особистості. Д. Губарева, маючи на меті визначення рівня сформованості соціальної компетентності молодших школярів, створює критеріальну систему, що складається з когнітивно-мотиваційного критерію (знання про загальні норми моралі та правила поведінки в родині, колективі, суспільстві, способи їх дотримання; про свої права й обов'язки, сутність соціальних ролей; про способи взаємодії (вербальні і невербальні; безпосередні, дистанційні - віртуальні) та їх ефективність; про управління своїми емоціями та діями; про способи уникнення конфліктних ситуацій; емоційно-рефлексивного критерію (усвідомлення важливості взаємодії з присутніми людьми, дружніх стосунків з однолітками; вміння аналізувати свої дії (вчинки), прогнозувати їх результати відповідно до мети і соціальних норм; вміння аналізувати свій емоційний стан та інших людей, контролювати емоції відповідно до здійсненого аналізу; коригувати свої дії відповідно до поставленої мети й інтересів учасників взаємодії; вміння збагачувати інтеріоризований соціальний досвід на основі самовдосконалення; операційно-діяльнісного критерію (вміння та навички, що забезпечують здатність приймати загальні норми моралі і правила поведінки в родині, колективі, суспільстві, дотримуватися їх, установлювати й підтримувати стосунки з різними соціальними групами й окремими людьми, особливо однолітками, бути активним у дружбі, спілкуванні та навчанні, співчутливим, толерантним у взаємодії з оточенням, особами з особливими потребами, представниками інших народів, проявляти зворотній зв'язок у спілкуванні засобами мовної та невербальної взаємодії; рахуватися з бажаннями та інтересами інших людей, установлювати власну позицію; самостійно приймати деякі рішення, брати на себе відповідальність за їх прийняття; уникати конфліктних ситуацій та за потреби їх розв'язувати; брати участь у колективних формах діяльності (ігровій, освітній, трудовій, спортивній тощо) [6, с.88-89].

Сукупність показників, що унаочнюють критерії сформованості соціальної компетентності дітей-дошкільників, створена О. Литвишко, доволі повно відображає всі важливі характеристики досліджуваного явища. Система критеріїв у дисертаційному дослідженні «Формування основ соціальної компетентності дітей 5-6 років засобами казки в дошкільному навчальному закладі» містить: соціально-особистісний критерій з показниками: обізнаність дитини з образом самої себе, власним «Я», своїм місцем у системі людської життєдіяльності (у сім'ї, групі однолітків, соціально-комунікативному просторі, різних видах діяльності); з елементарними соціально-моральними нормами міжособистісних взаємин; соціально-комунікативний з показниками: вміння дотримуватися норм міжособистісних взаємин під час спілкування; здатність самостійно

встановлювати й підтримувати партнерські, ділові та особисті контакти з іншими дітьми, узгоджувати свої дії, поведінку з іншими, допомагати їм; уміння обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях, володіння правилами поведінки в конфліктах; соціально-вчинковий з показниками: уміння ідентифікувати моральні еталони і вчинки, втілені в характеристики героїв казок, із власними, висловлювати особисту позицію; виявляти інтерес до улюблених літературних творів, уміння сформулювати своє ставлення до вчинків та поведінки героїв казок, давати їм моральну оцінку; уміння діяти відповідно до соціально-моральних еталонів у різних ситуаціях і втілювати елементи інших мистецьких діяльностей (спів, образні рухи, малюнки-декорації, маски) [13, с. 75].

Відомо, що кожен конкретний показник вимірювання демонструє ступінь сформованості критерію. Необхідність оцінювання реального стану становлення соціальної компетентності вчителя початкової школи спонукала дослідника О. Варецьку до створення відповідної критеріальної системи. Науковець всі критерії сформованості цього явища умовно об'єднала в дві групи, перша з яких створює уявлення щодо проявів соціальних знань, відповідних учинків, дій і почуттів учителя, що стосуються зовнішніх форм прояву (судження, вчинки, дії тощо). Друга група не характеризується зовнішніми проявами. До неї належать внутрішні соціальні мотиви, соціальні переконання, плани, орієнтації вчителя.

Таким чином, показники розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи О. Варецька пропонує розглядати як міру поєднання якісного й кількісного відображення певних властивостей цього явища, що може змінюватися: мотиваційно-ціннісний критерій (мотиви соціальної поведінки (прагнення, бажання, прояви); здатність до соціального розвитку (особистісні цілі та прагнення); когнітивний критерій (соціально-педагогічні та соціально-психологічні знання, спосіб їх здобуття та засвоєння); діяльнісний критерій (вміння організації освітнього процесу на соціально орієнтованій основі, вміння, навички, практичний досвід у системах роботи «дитина – вчитель», «дитина – дитина», «сім'я – дитина»); операційний критерій (вміння цілепрогнозування соціальної діяльності в професійному середовищі, вміння конструктивного вирішення соціальних завдань у професійній діяльності, завдань соціалізації, виховання й розвитку особистості молодшого школяра; вміння організації й керування процесом вирішення соціальних завдань у професійній діяльності; організації соціальної діяльності на діагностичній основі у ЗНЗ; вміння реалізації соціально зорієнтованої методичної й комунікативної функцій та здійснення педагогічної рефлексії); особистісно-професійний критерій (емпатійність, професійна спрямованість, комунікативність, організованість, спрямованість на навчальні предмети); рефлексивний критерій (здатність до самоаналізу й самооцінки, готовність підвищувати рівень власної соціальної компетентності) [3, с.116-118].

Вивчення теоретичних засад формування життєвої компетентності старшокласників та творчій досвід організації позаурочної діяльності за цим напрямом становлення дитячої особистості дозволили В. Дячук визначити критерії сформованості досліджуваного явища: мотиваційний (позитивна налаштованість на успішну життєдіяльність, усвідомлення цілей життя, здійснення вибору на пряму майбутньої професійної діяльності); аксіологічний (ціннісне ставлення до життя, до себе, до оточуючих людей, ціннісне ставлення до оточуючого світу); когнітивний (наявність науково-теоретичних і практичних знань); діяльнісний (прийняття громадських норм поведінки, життєво творчі здібності, володіння моделями поведінки у конфліктних ситуаціях); рефлексивно-оцінний (здатність до саморегуляції, самоконтролю, самоаналізу) [9, с. 88-89].

В. Коваленко до складу критеріїв сформованості соціальної компетентності молодших школярів відносить: 1) когнітивний критерій, що характеризується такими показниками: знання про якість особистості, що дозволяють успішно соціалізуватися в суспільстві; знання про себе як про об'єкта і суб'єкта соціальних відносин; знання про свою фізичну, психологічну та соціальну сутність, про основні соціальні ролі, норми спілкування і взаємодії; знання про способи взаємодії людей у суспільстві, про вербальні та невербальні засоби спілкування; знання про способи самовираження, пояснення, переконання;

2) мотиваційно-ціннісний критерій містить такі показники: інтерес до соціально значущої діяльності, ініціатива, емоційно-ціннісне ставлення до неї; визначення образів-еталонів соціальної поведінки; наполегливості у подоланні труднощів; вміння контролювати та регулювати свої емоції;

3) поведінково-діяльнісний критерій характеризується такими показниками: здатність до самоорганізації та самоконтролю; дії, що не суперечать загально визнаним соціальним нормам (різноманітні та адекватні); навички конструктивної взаємодії з оточуючими та самостійна і впевнена поведінка в незнайомих ситуаціях; уміння самостійно знайти адекватний спосіб поведінки в конфліктах з дорослими та однолітками; освоєння різних правил, норм, звичаїв, вироблених у процесі суспільного розвитку; вміння ставити різні рівневі цілі, завдання і досягати їх; 4) комунікативний критерій має такі показники: здатність до самопрезентації, вміння встановлювати стосунки, взаємодію з іншими (знайомитися, створювати групу); володіння різними формами й способами мовлення та іншими видами комунікації; володіння правилами поведінки в сучасному

інформаційному просторі та ІКТ для соціальної комунікації, комунікативна толерантність; 5) інформаційно-рефлексивний критерій містить такі показники: вміння оцінювати і пояснювати свою поведінку та вчинки, аналізувати вчинки інших людей; здатність вербалізувати свій план дій, вміння оцінити ефективність спільної діяльності; навички самостійно шукати, отримувати, систематизувати, аналізувати та відбирати необхідну для розв'язання соціальних завдань інформацію, перетворювати, зберігати й передавати її [12, с. 110-111].

Загально визнано, що ефективність формування соціальної компетентності суб'єктів освітнього процесу залежить від успішності перебігу соціалізації, що зумовлена впливом соціальних, дидактичних, матеріально-технічних, професійних умов середовища навчання. Особлива система взаємовідносин, яка складається в освітньому закладі між викладачами і студентами, між членами студентської групи, визначальним чином впливає на пізнання індивідом свого внутрішнього світу, вибір життєвої позиції, набуття вмінь саморегуляції, розвиток соціального мислення і оволодіння рольовим репертуаром. Враховуючи сенситивність юнацького віку та розглядаючи соціальну компетентність як складне особистісне утворення, науковець Н. Борбич пропонує таку систему критеріїв та показників сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів: когнітивний (загальна успішність студента, якість світоглядних і людинознавчих знань, ставлення до збагачення й поглиблення соціально-професійних знань, навички самоосвіти, педагогічного пошуку, креативність мислення, оволодіння методами наукового пізнання); ціннісно-мотиваційний (чіткість ієрархії цінностей, умотивованість майбутнього вчителя до творчої педагогічної діяльності, потреба в міжособистісній соціальній взаємодії); діяльнісно-практичний (усвідомлення професійних дій і рішень, соціальний інтелект, соціальна активність); рефлексивно-саморегулятивний (усвідомлення рольової поведінки, комунікативна толерантність, адекватність самооцінки, переконаність у необхідності саморозвитку та самовдосконалення, самостійність у прийнятті рішень, готовність до саморегуляції, рівень соціальної зрілості) [2, с. 11-12].

О. Жукова критеріями сформованості соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів вважає мотиваційно-світоглядний, когнітивний, діяльнісно-операційний, особистісно-рефлексійний [10, с. 11]. У дослідженні визначено, що їх показниками виступають: гуманність як інтегральна й одна з найважливіших особистісних якостей, яка характеризує таку властивість, як людяність майбутнього фахівця; гуманістична спрямованість як позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, задовольняти матеріальні і духовні потреби; людяність, працелюбність, чесність, чуйність, патріотичність, що реалізуються в площині обраної професії; гуманістична свідомість, що позначає людську здатність ідеально відтворювати дійсність у процесі формування гуманістичного мислення; гуманістичні знання; гуманістичні переконання [10, с. 11].

Розробка змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти зумовила виокремлення М. Федорцем таких критеріїв: спонукальний, пізнавальний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний; таких показників: просоціальні мотиви, соціальний інтелект, соціальна поведінка, соціальні цінності [16, с.6].

У дослідженні О. Грибанової «Формування соціальної компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в коледжі» ступінь сформованості досліджуваного явища визначається на основі таких критеріїв та їх показників: 1) ціннісно-мотиваційного (спрямованість на соціальну взаємодію, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, прагнення до виконання соціальних ролей, цінності просоціальної поведінки та ін.); 2) когнітивно-діяльнісного (соціальні знання, необхідні для взаємодії людини із самою собою, з іншими людьми для оптимального вирішення соціально значущих завдань, а також соціальні вміння, у тому числі вміння соціального проектування та соціального прогнозування); 3) регулятивного (здатність до саморегуляції, просоціальна поведінка, здатність працювати у команді та ін.); 4) рефлексивного (рефлексивність, децентричність, адекватна самооцінка, відповідальність, соціальна активність, комунікабельність, соціальна ідентичність) [5, с. 95-96].

Діючи відповідно до методології гуманітарно-цілісного підходу та системного аналізу, спираючись на результати узагальнення критеріальної бази соціальної компетентності, створеної вітчизняними дослідниками, визначимо критерії соціальної компетентності учнів старшої школи та відповідні їм показники, за допомогою яких можна буде визначити стан та ступінь цілісності компонентів досліджуваного новоутворення на різних рівнях гуманітарного розвитку старшокласників.

Висвітливо якісні характеристики критеріїв сформованості соціальної компетентності учнів старшої школи.

Ціннісно-орієнтаційний критерій сформованості соціальної компетентності старшокласників характеризують сила і стійкість соціальних мотивів, розвиненість здатності до орієнтування цілей та мотивів на діалогічну взаємодію з іншими в соціумі, на співробітництво та творчість, на відповідальну, ініціативну, самостійну соціально значущу діяльність.

Інтелектуально-пошуковий критерій сформованості соціальної компетентності старшокласників визначають глибина, повнота та міцність соціальних знань про соціальну реальність, норми і правила соціальної взаємодії, самостійність оперування ними й інтелектуальні здібності та вміння, що характеризують ступінь розвитку інтелектуального інтелекту.

Комунікативно-діяльнісний критерій розвитку соціальної компетентності старшокласників зумовлює якість сформованості вмінь виконання різних соціальних ролей, вмінь встановлювати соціальні контакти, а також рівень соціалізованості особистості (легкість і вдалість вирішення соціальних проблем, завдань цілепрогнозування власної соціальної діяльності, конструктивного вирішення соціальних завдань, завдань соціалізації).

Особистісно-рефлексивний критерій сформованості соціальної компетентності старшокласників характеризують ступінь розвиненості рефлексивних здібностей, емпатійності, комунікативності, організованості, здатність до критичного самоаналізу та самооцінки готовності щодо підвищення рівня вмінь використання методик духовного, тілесного, інтелектуального саморозвитку. Саме рефлексія визначає здатність особистості адекватно оцінювати власні стани, якості і здібності, усвідомлювати, критично аналізувати і корегувати власні дії, осмислювати вихідні засади, принципи, на яких ґрунтується власна діяльність і поведінка [4, с. 28].

Отже, соціальна компетентність визначає високий рівень готовності і здатності старшокласників взаємопов'язано вирішувати проблеми саморозвитку і діалогічної взаємодії з соціумом, активну та відповідальну позицію щодо соціально значущої діяльності й вміння аналізу і вирішення проблемних соціальних ситуацій з урахуванням особистісних і соціальних наслідків. Розглядаючи соціальну компетентність особистості як складну інтегральну здатність особистості та беручи до уваги її структуру, вважаємо за доцільне визначати міру її сформованості за такими критеріями: ціннісно-орієнтаційний, інтелектуально-пошуковий, комунікативно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний.

Література

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників крізь призму ігрової діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2013. Вип. 29. С. 417-422.
2. Борбич Н.В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів»: автореф. дис. канд. пед. наук. Київ, 2013. 20 с.
3. Варецька О.В. Теоретичні і методичні засади розвитку соціальної компетентності вчителів початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: дис. на здобуття наук. ступ. доктора пед. наук. Київ, 2015. 614 с.
4. Галузьяк В. М. Показники рефлексивності як критерію особистісної зрілості вчителя. *Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі* : зб. наук. ст. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Харків: ХНПУ; ХОГОКЗ, 2012. С. 25-29.
5. Грибанова О.Є. Формування соціальної компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в коледжі: дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. Запоріжжя, 2019. 281 с.
6. Губарева Д.В. Формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктивної діяльності: дис. на здобуття наук. ступ. доктора філософії. Київ, 2021. 355 с.
7. Даценко Н. Про структуру соціальної компетентності учнів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. Вип. 6. С. 8-10.
8. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. пед. наук. Київ: 2007. 19 с.
9. Дячук В.І. Формування життєвої компетентності старшокласників у позааурочній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук. Миколаїв, Умань, 2019. 20 с.
10. Жукова О.А. Дидактична система формування соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів засобами ігрових технологій: автореф. дис. на здоб. наук. ст. докт. пед. наук. Тернопіль, 2019. 37 с.
11. Зарубінська І.Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ст. докт. пед. наук, Київ: Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2011. 38 с.
12. Коваленко В.В. Використання WEB-орієнтованих і мультимедійних технологій у формуванні соціальної компетентності молодших школярів: дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук. Київ, 2018. 286 с.
13. Литвишко О.М. Формування основ соціальної компетентності дітей 5-6 років засобами казки в дошкільних навчальних закладах: дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук. Переяслав-Хмельницький, 2019. 272 с.
14. Московчук О.С. Формування соціальної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів в умовах студентського самоврядування: дис. на здобуття наук. ступ. доктора філософії. Вінниця, 2020. 330 с.

15. Сидорук І.І. Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки: дис. на здобуття наук. ступ. док. пед. наук. Тернопіль, 2021. 37 с.
16. Федоруц М.В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти: дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук. Тернопіль, 2021. 370 с.
17. Шишова О.М. Психолого-педагогічні чинники розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку: дис. канд. психол. наук. Київ, 2012. 225 с.

References

1. Aizenbart M. M. Formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentsii starshykh doshkilnykiv kriz pryzmu ihrovoi diialnosti. [Formation of social and communicative competence of older preschoolers through the prism of game activity.] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk. pr. Klasych. pryvat. un-t. Zaporizhzhia*, 2013. Vyp. 29. S. 417-422.
2. Borbych N.V. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh koledzhiv»: avtoref. dys. kand. ped. nauk. [Formation of social competence of students of pedagogical colleges": autoref. thesis Ph.D. ped. of science]. Kyiv, 2013. 20 s.
3. Varetska O.V. Teoretychni i metodychni zasady rozvytku sotsialnoi kompetentnosti vchyteliv pochatkovoї shkoly u systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity: dys. na zdobuttia nauk. stup. doktora ped. nauk. [Theoretical and methodological principles of the development of social competence of primary school teachers in the system of postgraduate pedagogical education: thesis. for obtaining sciences. stupa doctor of pedagogy of science]. Kyiv, 2015. 614 s.
4. Haluziak V. M. Pokaznyky refleksyvnosti yak kryteriiu osobystisnoi zrilosti vchytelia. [Indicators of reflexivity as a criterion of the teacher's personal maturity]. *Psykhologo-pedahohichni problemy v osvithomu protsesi : zb. nauk. st. / Khark. nats. ped. un-t im. H. Skovorody. Kharkiv: KhNPU; KhOHOKZ*, 2012. S. 25-29.
5. Hrybanova O.Ie. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnykh ekonomistiv u protsesi profesiinoi pidhotovky v koledzhi: dys. na zdoob. nauk. stup. kand. ped. nauk. [Formation of social competence of future economists in the process of professional training in college: dissertation. on of science stupa Ph.D. ped. of science]. Zaporizhzhia, 2019. 281 s.
6. Hubarieva D.V. Formuvannia osnov sotsialnoi kompetentnosti u molodshykh shkoliariv zasobamy proiektivnoi diialnosti: dys. na zdobuttia nauk. stup. doktora filosofii. [Formation of the foundations of social competence in younger schoolchildren by means of projective activities: diss. for obtaining sciences. stupa doctor of philosophy]. Kyiv, 2021. 355 s.
7. Datsenko N. Pro strukturu sotsialnoi kompetentnosti uchniv. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. [About the structure of social competence of students]. *Psykhohohiia. Pedahohika. Sotsialna robota*. 2012. Vyp. 6. S. 8-10.
8. Doktorovych M.O. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoho pidlitka z nepovnoi simi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. st. kand. ped. nauk. [Formation of social competence of an older teenager from a single-parent family: author's abstract. thesis for obtaining sciences. Art. Ph.D. ped. of science]. Kyiv: 2007. 19 s.
9. Diachuk V.I. Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti starshoklasnykiv u pozaurochnii diialnosti: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. ped. nauk. [Formation of life competence of high school students in extracurricular activities: author's abstract. thesis for obtaining sciences. stupa Ph.D. pedagogue of science]. Mykolaiv, Uman, 2019. 20 s.
10. Zhukova O.A. Dydaktychna systema formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv humanitarnykh spetsialnostei klasychnykh universytetiv zasobamy ihrovykh tekhnolohii: avtoref. dys. na zdoob. nauk. st. dokt. ped. nauk. [Didactic system of formation of social competence of students of humanities majors of classical universities by means of game technologies: autoref. thesis on of science Art. dr. ped. of science]. Ternopil, 2019. 37 s.
11. Zarubinska I.B. Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv ekonomichnoho profilu: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. st. dokt. ped. nauk. [Theoretical and methodological foundations of the formation of social competence of students of higher educational institutions of the economic profile: author's abstract. diss. for obtaining sciences. Art. dr. ped. of Science]. Kyiv: In-t vyshch. osvity NAPN Ukrainy, 2011. 38 s.
12. Kovalenko V.V. Vykorystannia WEB-orientovanykh i multymediinykh tekhnolohii u formuvanni sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv: dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. ped. nauk. [The use of WEB-oriented and multimedia technologies in the formation of social competence of younger schoolchildren: dissertation. for obtaining sciences. Ph.D. ped. of science]. Kyiv, 2018. 286 s.
13. Lytvysko O.M. Formuvannia osnov sotsialnoi kompetentnosti ditei 5-6 rokiv zasobamy kazky v doshkilnykh navchalnykh zakladakh: dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. ped. nauk. [Formation of the foundations of social competence of 5-6-year-old children by means of fairy tales in preschool educational institutions: dissertation. for obtaining sciences. stupa Ph.D. ped. of science]. Pereiaslav-Khmelnyskiy, 2019. 272 s.
14. Moskovchuk O.S. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv v umovakh studentskoho samovriaduvannia: dys. na zdobuttia nauk. stup. doktora filosofii. [Formation of social competence of students of higher pedagogical educational institutions in the conditions of student self-government: dissertation. for obtaining sciences. stupa doctor of philosophy]. Vinnytsia, 2020. 330 s.
15. Sydoruk I.I. Teoriia i metodyka formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi fakhovoi pidhotovky: dys. na zdobuttia nauk. stup. dok. ped. nauk. [Theory and method of formation

of social competence of future social workers in the process of professional training: diss. for obtaining sciences. stupa dock. ped. of science]. Ternopil, 2021. 37 s.

16. Fedoruts M.V. Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy neformalnoi osvity: dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. ped. nauk. [Socio-pedagogical conditions of formation of social competence of high school students by means of non-formal education: diss. for obtaining sciences. stupa Ph.D. ped. of science]. Ternopil, 2021. 370 s.
17. Shyshova O.M. Psykholoho-pedahohichni chynnyky rozvytku sotsialnoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku: dys. kand. psykhol. nauk. [Psychological and pedagogical factors in the development of social competence of older preschool children: diss. Ph.D. psychol. of science]. Kyiv, 2012. 225 s.

УДК 378.015.31:172.15:355.01

<https://doi.org/10.31652/2415-7872-2023-75-56-62>

НЕЛІНА ХАМСЬКА

<https://orcid.org/0000-0001-5567-9266>
nelina88@ukr.net

доцент

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

КАТЕРИНА ПОЛЯНСЬКА

<https://orcid.org/0000-0002-7489-1534>
katya-10@ukr.net

викладачка

Вінницький національний медичний університет
імені М. І. Пирогова
вул. Пирогова, 56, м. Вінниця

ЮРІЙ КОВАЛЬЧУК

yrchukk@gmail.com

студент магістратури

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми патріотичного виховання студентської молоді в умовах війни. На основі аналізу наукової літератури розкрито різні підходи до визначення понять патріотизм, патріотичне виховання. Окреслено цілі, завдання, зміст цього напрямку виховання, що диктуються викликами сьогодення. Закцентовано увагу на формуванні у студентської молоді таких її характеристик як патріотична самосвідомість, національна ідентичність, національні цінності, громадянська відповідальність, дієвість у збереженні культурної спадщини, мови, історії, захисті національної цілісності держави, її національних інтересів. Охарактеризовано особливості прояву патріотизму молоді на тлі війни, яку розв'язала російська федерація проти України: потреба й готовність до діяльності патріотичного змісту, відповідальність за долю Батьківщини, потреба в захисті своєї ідентичності та державних інтересів, громадянська активність, підвищення інтересу до історії, культурних, релігійних традицій українського народу. Розкрито напрями патріотичного виховання в сучасних надскладних умовах, в яких перебуває українське суспільство.

Висвітлено інноваційні форми й методи реалізації програми національно-патріотичного виховання студентської молоді в рамках практичної підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, структура патріотизму, патріотична самосвідомість.

NELINA KHAMSKA

associate professor,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical
University,
Ostrozkoho Str. 32, Vinnytsia

CATHERINE POLYANSKA

lecturer,
Vinnytsia National Medical University named after
Mykola Ivanovych Pirogov,
Pirogova Str. 56, Vinnytsia

YURI KOVALCHUK

master's degree student,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Ostrozkoho Str. 32, Vinnytsia

PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH STUDENTS IN THE CONTEXT OF MARITAL STATE

The article substantiates the relevance of the problem of patriotic education of student youth in times of war. On the basis of the analysis of scientific literature, different approaches to the definition of patriotism and patriotic education are revealed. The goals, objectives, and content of this area of education dictated by the challenges of today are outlined. The emphasis is placed on the formation of such characteristics of students as patriotic self-awareness,